

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ ТА ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

INSTITUTIONAL CHANGES AND THEIR IMPLEMENTATION IN UKRAINE

У статті визначено деякі радикальні інституційні зміни як у системі політичних, правових, так і економічних та соціальних відносин; наголошено, що зростання значення інституційних змін при трансформаційних процесах обумовлюється європейським спрямуванням українського розвитку як стратегічної мети України з подальшим її входження до Європейського Союзу і до Світової організації торгівлі. Визнання української економіки ринковою має важливе значення для вирішення теоретичних і практичних проблем у дослідженні інституцій та інституційних змін, інституційної структури суспільства та економіки країни. Запропоновано продовжувати зміни у діяльності різних інститутів, визначити їх вплив на українську економіку, коригувати «правила гри» у міжнародних економічних відносинах, переосмислити роль держави в контролі і регулюванні економічних процесів. Визначено інституційні зміни, які потребують більшої уваги при формуванні активного громадянського суспільства, розвитку внутрішнього ринкового середовища, формуванню бізнес-середовища, реформуванні судочинної і фінансової системи.

Ключові слова: інституційні зміни, інституційна структура, громадянське суспільство, держава, бізнес-структура, державна політика.

В статье определены некоторые радикальные институциональные изменения

как в системе политических, правовых, так и экономических и социальных отношений; отмечено, что рост значения институциональных изменений при трансформационных процессах определяется европейским направлением украинской развития как стратегической цели Украины с последующим ее вхождения в Европейский Союз и в мировую организацию торговли. Признание украинской экономики рыночной имеет большое значение для решения теоретических и практических проблем в исследовании институтов и институциональных изменений, институциональной структуры общества и экономики страны. Предложено продолжать изменения в деятельности различных институтов, определить их влияние на украинскую экономику, корректировать «правила игры» в международных экономических отношениях, переосмыслить роль государства в контроле и регулировании экономических процессов. Определены институциональные изменения, которые требуют большего внимания при формировании активного гражданского общества, развития внутреннего рыночной среды, формирования бизнес-среды, реформировании судебной и финансовой системы.

Ключевые слова: институциональные изменения, институциональная структура, гражданское общество, государство, бизнес-структура, государственная политика.

УДК 303. 83

Шевчук Ж.А.

к.істор.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Подільський державний аграрно-технічний університет

Ukraine has developed a rather specific institutional model that includes the dominance of informal relations in all aspects of the economic mechanism. That means in order to perceive institutional changes in Ukraine the economy and state policy should be considered not as a static system, but as a dynamic process that is constantly transforming. The article defines some radical institutional changes both in the political and legal systems and economic and social relations. It was emphasized that the increasing importance of institutional changes in the process of transformation is conditioned by the European direction of the Ukrainian development with its further accession to the European Union, as well as the entry of Ukraine into the World Trade Organization, recognition of the Ukrainian economy as a market economy and is essential for the solution of theoretical and practical problems, which can help in the study of institutions and institutional changes, the institutional structure of society and the economy of the country. It is proposed to continue changing the activities of various institutions, determine their impact on the Ukrainian economy, adjust the "rules of the game" in international economic relations, and to re-think the role of the state in the control and regulation of economic processes. In terms of lack of attention to the general issues of the formation of the institutional environment, the problem is the absence of developments that help to identify the role of the state in resolving practical institutional reforms, in particular, in ensuring economic growth through the creation of appropriate institutional conditions. It was emphasized that the main goal of the reforms is to resolve the contradictions of institutional changes and to ensure the coherence of formal and informal norms, to gain a positive cumulative effect of the new system of rules and norms functioning. The attention is paid to those institutional changes that require more attention in the formation of an active civil society, the development of the internal market environment, the formation of the business environment, the reform of the judicial and financial system.

Key words: institutional changes, institutional structure, civil society, state, business structure, state policy.

Постановка проблеми. Економічний розвиток України початку ХХІ ст. досить суперечливий, що обумовлено, насамперед, становленням та функціонуванням постіндустріального суспільства. Загальновідомо, що ринкова економіка нашої країни є «постіндустріальною» та «інформаційною». З урахуванням цього, в Україні сформувалася досить специфічна інституційна модель. Її відмінна ознака – домінування неформальних відносин у всіх ланках господарського механізму.

Особливість української економіки полягає в тому, що в ній відбуваються радикальні інституційні зміни як у системі політичних, правових, так і економічних та соціальних відносин. Підхід до сприйняття інституційних змін передбачає розгляд

економіки не як статичної системи, а як динамічного процесу, який постійно трансформується.

Кардинальні зміни реальності суттєво впливають на теоретичний дискурс сучасної економіки, який визначається актуалізацією проблематики процесуальності, динамічності та множинності векторів зміни суспільства. Економічна теорія визначається великою кількістю теоретичних підходів до дослідження соціально-економічних змін, однак вони ще не є цілісною структурою теорій і концепцій. Досить актуальною тематикою є проблема інституційних змін, оскільки даний аспект розглядається як мезорівень трансформаційних процесів в Україні. Закономірний порядок інституційних змін у період становлення незалеж-

ності України багато в чому визначив подальші суперечності та труднощі розвитку української економіки, які вбачаються і на сьогоднішній день.

Зростання значення інституційних чинників при трансформаційних процесах обумовлюється також європейським спрямуванням українського розвитку як стратегічної мети України з подальшим її входження до Європейського Союзу, а також входження України до Світової організації торгівлі, визнання української економіки ринковою і має важливе значення для вирішення теоретичних і практичних проблем, які можуть допомогти у дослідженні інституцій та інституційних змін, інституційної структура суспільства та економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тематика соціально-економічних інститутів та інституційних змін є центральною в рамках теоретичних здобутків класичного еволюціонізму – Шльотер М., Ганіш А., М. Вебер; в роботах представників системного підходу Т. Парсонс, Р. Мертон, Т. Веблен, У. Гамільтон; дослідників неінституціонального напрямку – Д. Норт, О. Вільямсон.

У науковій економічній літературі теоретичним проблемам розвитку інституційних змін присвячено праці Базилевича В.Д., Гейця В.М., Йохни М.А., Бойда С.В., Маслова А.О., Осецького В.Л., Чухна А.А. та інших учених економістів. До питань, що стосуються проблем розвитку економічних інститутів в останні роки, на рівні дисертаційних досліджень, зверталися І.В. Анненков, Е.А. Бахтарі, В.В. Міуська та ін.

Постановка завдання. Економічні процеси в Україні не завжди супроводжуються конкретними якісними змінами, на що вказують і міжнародні, і вітчизняні експерти, які не задоволені ходом та швидкістю реформ в Україні. Вони вбачають основну проблему в тому, що нині мало уваги приділяється саме інституційним змінам.

В умовах недостатньої уваги до загальних питань формування інституційного середовища, особливою проблемою виступає відсутність розробок, пов'язаних з виявленням ролі інституційних змін у вирішенні практичних завдань, зокрема, у забезпеченні економічного зростання через створення відповідних інституційних умов. Головною метою цієї роботи є часткове визначення і застосування тих інституційних змін, які становлять основу економічного розвитку України, дослідження результатів інституційних змін в економіці та державній політиці України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Пріоритетними завданнями економічної політики нашої держави є подолання кризових явищ в економіці України, забезпечення довготривалого та сталого економічного зростання на основі реальних інституційних перетворень в умовах сучасних кризових явищ у світовій економіці. Щоб вирішити

ці завдання та запровадити необхідні заходи, потрібно змінити діяльність різних інститутів, визначити їх вплив на українську економіку, скоригувати «правил гри» у міжнародних економічних відносинах, переосмислити роль держави в контролі і регулюванні економічних процесів.

Інституціональні зміни – безперервний процес кількісно-якісних і сутнісних змін та перетворень різних соціальних та економічних інститутів. До таких інститутів належать конкуренція, монополія, держава, профспілки, податки, сталий спосіб мислення, юридичні норми, правила, постанови, права окремих соціальних верств і груп, система відносин між господарюючими суб'єктами та ін.

Сьогодні немає єдиної загальноновизнаної теорії інституціональних змін. Її формує низка різноманітних концепцій. Шльотер М. і Ганіш А. об'єднали різноманітні теорії інституціональних змін залежно від факторів, що їх спонукають, у три групи:

1) інституціональні зміни на основі економічної ефективності (економія трансакційних витрат);

2) інституціональні зміни на основі розподільно-контрактних процесів (кожен стратегічний актор в тій чи іншій ситуації має різні інтереси і владу, що спонукає акторів до участі в конфліктах інтересів, вирішити який вони намагаються відповідно до владних ресурсів, які вони мають);

3) інституціональні зміни, що ґрунтуються на теорії суспільного вибору (роль уряду у зміні або створенні інститутів, уряд та політичні сили виступають рушійними силами та центральними агентами змін [4]).

Головні напрями інституціональних змін в Україні прийнято визначати співвідношенням неформальних і формальних інституціональних форм, що регулюють соціально-економічні відносини. Домінантність неформальних практик над формальними процедурами, існування інституціональних пасток, адміністративної корупції та феномену «захоплення держави» свідчать про те, що основною метою реформ є вирішення протиріччя інституційних змін і забезпечення узгодженості перетворень формальних і неформальних норм, формування позитивного кумулятивного ефекту в результаті функціонування нової системи правил і норм.

Найбільш важливими напрямками інституціональних змін є уточнення ролі держави в системі державної політики, економіки, вдосконалення процесу реформ, реформування фінансової та промислової політики, вирішення проблем з бізнесом, тобто мова йде про загальний розвиток інституційної структури.

Першочергових інституційних змін і надалі потребує держава, як один із загальних елементів інституціональної структури. Як зазначає О. Вільямсон, «Це основні політичні, соціальні і правові норми, які є базою для виробництва, обміну

і споживання». Та наявність деяких, притаманних спонтанному ринковому порядку, інститутів ще не є достатньою умовою для становлення ринкової інституційної структури. Наприклад, створення правової бази для приватної власності не означає, що вона дійсно може функціонувати в економіці як ринковий інститут, для цього приватна власність повинна реально впливати на економічні процеси, стати основою господарського життя [1, с. 47].

Держава відіграє найважливішу роль у формуванні та зміні інституціональної структури економіки тієї чи іншої країни. Вплив держави на процес формування інститутів, у свій час, визначив Д. Норт, «...державна являє собою організацію, перевагами якої над іншими суспільними інститутами є її право застосувати насильство та примус зокрема у сфері оподаткування, встановлення правил економічної діяльності, у формуванні економічної та інвестиційної політики» [2].

У сучасних умовах, функція основного трансформаційного суб'єкта покладається на державу, що повинна проводити цілеспрямовану і плано-мірну політику з метою подолання суперечностей економічного розвитку. Тільки держава може як сприяти створенню ефективних ринкових інститутів, так і, навпаки, створювати інституціональну структуру, яка не дозволяє проявитися перевагам конкурентного порядку через монопольну владу та інші фактори, що ведуть до зростання трансакційних витрат, до обмежень для господарюючих суб'єктів, які мають забезпечити економічний розвиток держави та суспільства.

Аналізуючи факти, що відбуваються в державі, ми можемо говорити про реальний характер інституціональних змін. Це:

- прийняття антикорупційних законів (Україна домоглася прийняття ключових пріоритетних законів, які стосуються державної служби, децентралізації корпоративного управління, приватизації, пенсійного забезпечення, освіти, охорони здоров'я, енергетики та антикорупційних реформ);
- державне регулювання корпоративних структур (основним механізмом його реалізації є директиви, прийняті на підставі положень Договору про ЄС);
- державне регулювання інвестиційної діяльності (визначення державних пріоритетів інвестиційного розвитку України, зміни у податковій та грошово-кредитній політиці, регулювання фондового ринку);
- прозорість господарської діяльності (створюються необхідні передумови для об'єктивної оцінки фінансового здоров'я тих або інших компаній, обмежуються можливості отримання позик малоефективними або такими, що знаходяться в кризисному стані підприємствами);
- підвищення ролі ринку цінних паперів і похідних фінансових інструментів (деривативів) у регулюванні потоків фінансових ресурсів (розширився

асортимент фінансових інструментів, збільшення можливостей акумуляції засобів, необхідних для розвитку та модернізації виробництва, прискорення економічного зростання);

- активне впровадження результатів фундаментальних і прикладних наукових досліджень у господарську практику (законодавче регулювання науково-технічної сфери, патентне законодавство, ліцензійне законодавство, яке може полегшити доступ на ринки для тих економічних гравців (компаній), що впроваджують нові революційні технології);

- зміни у трудовому законодавстві (регулювання процесу використання трудового фактора у виробництві, від ефективності якого безпосередньо залежить динаміка економічного розвитку будь-якої країни).

Та і надалі залишається актуальною «необхідність удосконалення існуючої системи суспільних інститутів: правил, норм, законів, установ та інших соціальних утворень, що регулюють поведінку людей, суб'єктів господарювання та інших форм суспільної діяльності. Перш за все, це стосується пошуку оптимальних співвідношень функцій держави та ринку і механізмів їх взаємодії» [3, с. 10].

Крім того, інституційні зміни відбуваються і в таких інститутах формування та реалізації економічної політики в Україні як:

- Громадське суспільство. Зростання активності громадян, поява великої кількості громадських організацій, політичних партій дають надію на майбутнє. Тому, що в демократичній державі поняття громадянського суспільства повинно розцінюватися як такий стан суспільства в якому повинні реалізовуватися всі громадянські права та свободи які прописані законодавчо або проявляються у формі громадянської активності та самоорганізації населення [5].

- Державні та недержавні бізнес-структури, малий та скрадній бізнес. Потребують подальших ефективних змін інструменти правового регулювання в економіці (закріплення правил, що склалися, і способів вирішення господарських проблем в нормах і законодавчих актах); застосування у відповідності з міжнародними стандартами санітарних норм і екологічних нормативів; формування організаційно-господарських структур, які зможуть привести до підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки (наприклад, кластерні об'єднання на всіх рівнях); підвищення ефективності адміністративного регулювання економіки, що включає: контроль за банківською і кредитною системами, надання державних і муніципальних контрактів, укладання міжрегіональних і міжгалузевих угод і т. ін.; постійне вдосконалення всієї регіональної інфраструктури з метою створення сприятливих умов для ведення і розвитку бізнесу [6].

• Розвиток внутрішнього ринкового середовища. Для того, щоб ринковий механізм функціонував ефективно, необхідні повна самостійність і незалежність агентів, які діють на ринку, в поєднанні з їх економічною відповідальністю, розвинута система горизонтальних зв'язків, які спираються на ринкову інфраструктуру (оптові підприємства, біржі, банки, страхові фірми, тощо), яке регулює взаємовідносини господарських суб'єктів; вільні ціни; активніша конкуренція і кращі умови для неї; стійка фінансова і грошова системи; формування поряд з товарними ринками ринку фінансової і робочої сили; розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, відкритість ринку, тобто тісний зв'язок з світовим ринком; вирішення соціальних і політичних проблем.

Як бачимо, інституційні зміни потребують більшої уваги особливо при активному формуванні громадського суспільства, розвитку внутрішнього ринкового середовища, формуванню бізнес-середовища, реформуванню судової, фінансової системи.

Висновки з проведеного дослідження. Інституційні зміни – безперервний процес кількісних, якісних і сутнісних перетворень та формування притаманних українській економічній системі соціальних і економічних інституцій.

В умовах недостатньої уваги до загальних питань формування інституційного середовища, особливою проблемою виступає відсутність розробок, пов'язаних з виявленням ролі держави у вирішенні практичних інституційних перетворень, зокрема, у забезпеченні економічного зростання через створення відповідних інституційних умов.

Сьогодні інституційні зміни охоплюють систему змін у економічній, політичній, правовій, соціальній та духовній сферах суспільної системи. Тому, основна мета реформ – вирішення протиріч інституційних змін і забезпечення узгодженості перетворень формальних і неформальних норм, формування

позитивного кумулятивного ефекту в результаті функціонування нової системи правил і норм.

У процесі інституційних змін відбувається формування нового інституційного порядку, нового суспільства, зменшення невизначеності, ризику, асиметрії інформації та опортуністичної поведінки контрагентів.

Головною проблемою повільного просування інституційних змін є подолання суперечностей розвитку шляхом ефективного здійснення інституційних змін, спрямованих на формування нових інститутів; громадянського патріотичного суспільства, внутрішнього ринку, нового бізнес-середовища, національного виробництва. Дана проблематика є досить актуальною темою і вимагає подальшого більш детального опрацювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Уильямсон О.И. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, отношенческая контрактация. Лениздат : SEV Press. 1996. 702 с.
2. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Москва: Фонд экономической книги «Начала». 1997. 180 с.
3. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015: національна доповідь / за ред. В.М. Гейця та ін. Київ : НВЦ НБУВ. 2010. 232 с.
4. Поченчук Г.М. Особливості сучасних інституційних перетворень економіки України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2015. № 835. С. 298–304.
5. Андрій Мацьовка Громадянське суспільство в Україні. Відкритий міжнародний рецензований електронний журнал «Український політик». 2016. URL: <http://www.ukrpolitic.com/?p=13715> (дата звернення 07.02.2019).
6. Бойда С.В. Інституційні проблеми формування бізнес-середовища в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 23–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_5_9 (дата звернення 04.02.2019).